

חוברת
הדרכה
לכתיבת
עבודה
סמינריונית

חוברת
הדרכה
לכתיבת
עבודה
סמינריונית

כתיבה: סגל המחלקה להיסטוריה, פילוסופיה ומדעי היהדות
עריכת לשון: משה שפרבר, חמוטל לרנר
הגהה: ענבל מנליס
גרפיקה ועיצוב עטיפה: שלומית שמר

מק"ט 30113-5075

© תשפ"ו-2026. כל הזכויות שמורות לאוניברסיטה הפתוחה. ההוצאה לאור של האוניברסיטה הפתוחה,
הקריה ע"ש דורותי דה רוטשילד, דרך האוניברסיטה 1, ת"ד 808, רעננה 4353701.
The Open University of Israel, The Dorothy de Rothschild Campus, 1 University Road, P.O.Box
808, Raanana 4353701. Printed in Israel.

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל
אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה. שימוש מסחרי בחומר הכלול
בספר זה אסור בהחלט, אלא ברשות מפורשת ובכתב ממדור זכויות יוצרים של האוניברסיטה הפתוחה.

תוכן העניינים

1	מבוא	7
1.1	עבודה סמינריונית באוניברסיטה הפתוחה – מהי?	9
1.2	מטרת החוברת	9
1.3	מבנה החוברת	10
1.4	התהליך המינהלי של כתיבת עבודה סמינריונית	10
2	כתיבת עבודה סמינריונית בתחומי הדעת במחלקה	15
2.1	כתיבת עבודה סמינריונית בתחום העת העתיקה	18
2.2	כתיבת עבודה סמינריונית בתחום ימי הביניים	19
2.3	כתיבת עבודה סמינריונית בתחום העת החדשה	20
2.4	כתיבת עבודה סמינריונית בתחומי המזרח התיכון והאסלאם	21
2.5	כתיבת עבודה סמינריונית בפילוסופיה	23
2.6	כתיבת עבודה סמינריונית בתחום מדעי היהדות	25
3	חיפוש מקורות לעבודה סמינריונית	29
3.1	קטלוג ספריית האו"פ	31
3.2	מאגרי מידע מרכזיים בהיסטוריה, פילוסופיה ומדעי היהדות	31
3.3	חיפוש חופשי באינטרנט	35
4	מבנה העבודה ותהליך העבודה	37
4.1	מרכיבי העבודה הסמינריונית	39
4.2	עבודה עיונית	41

	5	כללי שימוש במקורות 43
5.1		הפניה לספר בהערת שוליים 45
5.2		הפניה למאמר מתוך ספר בהערת שוליים 46
5.3		הפניה למאמר מכתב עת בהערת שוליים 47
5.4		הפניה לאנציקלופדיה בהערת שוליים 47
5.5		הפניה לעיתון בהערת שוליים 48
5.6		שימוש חוזר באותו מקור 48
5.7		רשימה ביבליוגרפית 49
	6	ביקורת עצמית של העבודה 51
6.1		משמעותה של כתיבה עצמאית 53
6.2		חזרה על שלבי העבודה 54

פרק 1

מבוא

1.1 עבודה סמינריונית באוניברסיטה הפתוחה - מהי?

במסגרת לימודיכם לתואר הראשון באוניברסיטה הפתוחה אתם נדרשים להשתתף בארבעה קורסים מתקדמים, ולכתוב עבודות סמינריוניות לפחות בשניים מהם.

עבודה סמינריונית היא אחד משיאי הלימודים באוניברסיטה. היא מאפשרת לכם להתעמק באופן עצמאי בסוגיה המעניינת אתכם במיוחד, ולערוך בה מחקר משלכם. מבנה העבודה הסמינריונית הוא לכל דבר ועניין כשל חיבור מדעי, ולכן עליכם להקפיד על נוהלי ההגשה ועל כללי הכתיבה המקובלים בעבודה מדעית. כללי העבודה המדעית מייחדים עבודה סמינריונית מחיבור רגיל, ממאמר בעיתון או מכתביבת הגיגים.

1.2 מטרת החוברת

מטרת החוברת היא לסייע לסטודנטים במחלקה להיסטוריה, פילוסופיה ומדעי היהדות להכין עבודה סמינריונית טובה.

החוברת מגדירה את הדרישות לכתיבת עבודה סמינריונית ומציגה קווים מנחים ליישום כל שלבי העבודה – מבחירת הנושא ועד להגשת העבודה. ההסבר מלווה בדוגמאות רבות מעולם התוכן של המחלקה להיסטוריה, פילוסופיה ומדעי היהדות. דוגמאות אלה ממחישות את הכללים האמורים, ועשויות לתת לכם רעיונות שתוכלו ליישם בעבודה הסמינריונית שלכם.

הקווים המנחים הם כלליים ומתאימים לכל הקורסים. עם זאת, לכל קורס עשויות להיות הנחיות מיוחדות על פי אופיו, שאותן ידגישו מרכזי ההוראה ומדריכי העבודות.

1.3 מבנה החוברת

- פרק 1** מגדיר את נושא החוברת ומטרתה, מציג את המבנה שלה, ומפרט את התהליך המינהלי של כתיבת עבודה סמינריונית.
- פרק 2** כולל הנחיות ספציפיות לכתיבת עבודות בתחומי הלימוד במחלקה.
- פרק 3** מציג קווים מנחים לאיתור מקורות מתאימים, כולל סקירה של מאגרי מידע בתחומי הדעת השונים.
- פרק 4** מפרט את המבנה של עבודה עיונית, ומגדיר כללים להכנת ראשי פרקים.
- פרק 5** מדריך אתכם בשילוב מקורות בעבודה, בכללי הכתיבה של הערות שוליים ובהכנת רשימה ביבליוגרפית.
- פרק 6** מספק קריטריונים שיסייעו לכם להעריך את עבודתכם. רצוי לקרוא את הפרק פעמיים: פעם לפני התחלת העבודה – לצורך הבנת הדרשות, ופעם נוספת לפני הגשת העבודה הסופית למדריך או למדריכה – לצורך בקרה ותיקונים.

1.4 התהליך המינהלי של כתיבת עבודה סמינריונית

סעיף זה עוסק בתהליך המינהלי של כתיבת עבודה סמינריונית. הסעיף מפרט את הפעולות, האישורים והטפסים הכרוכים בהכנת העבודה.

הרשמה לעבודה סמינריונית

עם השלמת כל דרישות הקורס המתקדם וקבלת ציון סופי 60 לפחות, תישלח אליכם הודעת זכאות להרשמה לעבודה סמינריונית. אם החלטתם לכתוב עבודה סמינריונית באותו קורס, עליכם להירשם לכתיבת העבודה במערכת שאילתא. תהליך ההדרכה וכתיבת העבודה הסמינריונית מנוהל באמצעות מערכת ממוחשבת לטיפול בעבודות סמינריוניות, החל משלב גיבוש נושא העבודה ועד לשלב מתן הציון הסופי.

קישור למדריך לסטודנטים לשימוש במערכת העבודות הסמינריוניות:

https://opal.openu.ac.il/pluginfile.php/6202077/mod_label/intro/AvodaSemi-Students.pdf?time=1624186536687

שימו לב

יש להגיש את הבקשה לכתיבת עבודה בקורס בתוך **חצי שנה** מיום קבלת ההודעה על סיום הקורס בהצלחה.

דיון על העבודה עם מרכזי ההוראה, הגדרת הנושא והפניה למדריכים

הגורמים המתאמים את בחירת הנושא ואת כתיבת העבודה הסמינריונית הם מרכזי ההוראה. לאחר ההרשמה עליכם לפנות אל מרכז/ת ההוראה בקורס באמצעות המערכת לטיפול בעבודות סמינריוניות, ולהגיש **הצעת מחקר** לעיונו/ה. בדרך כלל זהו מסמך קצר המגדיר את נושא המחקר, שאלת המחקר, שיטת המחקר (קריאת מחקרים, ניתוח רעיונות וכדומה), ראשי פרקים, ורשימת מקורות ראשונית.

לאחר אישור הצעת המחקר תופנו למדריך/כה לכתיבת העבודה, בהתאם לנושא העבודה.

הודעה על אישור הצעת המחקר והפניה למדריך/כה תישלח לתיבת הדואר שלכם בשאלתא.

חובה לקיים שתי פגישות הדרכה, לקבלת משוב במהלך כתיבת העבודה. ניתן לקיים פגישות הדרכה מקוונות.

שימו לב

שינוי נושא העבודה מחייב תיאום עם מרכזי ההוראה.

שימו לב

סטודנטים שאינם פונים למרכזי ההוראה ואינם מופנים למדריכים בתוך שלושה חודשים מיום ההרשמה, הרשמתם מבוטלת באופן אוטומטי.

פגישה ראשונה עם מדריכי העבודה

בפגישה המדריכים יבחנו את היקף המחקר שאתם מתכננים לערוך, יבדקו את מידת שליטתכם במקורות, בשיטות המחקר ובידע התיאורטי הנדרשים לעבודה (לעתים הידע הנחוץ מקיף יותר ממה שנלמד בקורס), ויסייעו לכם לטייב את הצעת המחקר.

קריאה, מחקר וארגון ראשי פרקים

זהו שלב של עבודה עצמאית לאחר הפגישה הראשונה עם המדריכים. במהלך עבודתכם תוכלו להיעזר בחוברת זו, בסרטוני ההדרכה לכתיבת עבודה סמינריונית שבאתרי הקורסים, בסדנאות לכתיבת עבודות, בשירותי ההדרכה שבספריית האו"פ, באתרי אינטרנט ובמקורות רלוונטיים אחרים (ראו פרק 3).

קבלת משוב מהמדריכים במהלך הכנת העבודה

כדי לוודא שאתם מתקדמים בדרך הנכונה, עליכם לקבל משוב מהמדריכים במהלך הכנת העבודה. אופי המשוב הנדרש משתנה בהתאם לסוג העבודה ולשיקולי המדריכים.

אתם יכולים לשוחח עם המדריכים בטלפון, להתכתב איתם בדואר האלקטרוני או להעביר להם טיוטה מודפסת (או ראשי פרקים, רשימה ביבליוגרפית, ממצאים של עבודה אמפירית ועוד) ולקבל הערות בכתב.

פגישה שנייה עם המדריכים

לקראת הפגישה השנייה יש לשלוח למדריכים טיוטה. ות, לקבלת משוב ותיקונים.

בפגישה תדונו בהערות לטיטה ותתקיים **שיחת בקיאות** בה יתרשמו המדריכים מבקיאותכם בנושא, במקורות ובתהליך העבודה. זהו **מרכיב בציון**. לאחר מכן תוגש העבודה הסופית.

הערכת העבודה ותבסס על העבודה הכתובה שתוגש ועל שיחת הבקיאות.

העבודה עם הערות המדריכים וטופס הערכה מועברים למרכזי ההוראה ולאחראים האקדמיים. המדריכים לא ימסרו לסטודנטים ישירות את ציון העבודה.

כתיבת העבודה

גם בשלב הזה תעבדו באופן עצמאי על פי ההנחיות הסופיות שקיבלתם מהמדריכים.

היקף עבודה סמינריונית בהיסטוריה ובמדעי היהדות הוא 8,000–10,000 מילים. יש לבסס את העבודה על 12–15 מקורות, מהם 2 באנגלית. עימוד: אות דוד, גודל 12 נק', רווח 1.5.

עבודה **אמפירית**: ליבת העבודה הנה ניתוח עצמאי, משמעותי ומעמיק של מקורות ראשוניים.

1–3 כתבי הגות / ספרות; 4 לפחות מאמרים, קטעי עיתונות, מכתבים, מסמכים רשמיים, וכדומה. בכפוף להמלצת המדריכים ובאישור מרכזי ההוראה. בקורסים בעת העתיקה יש חובת ניתוח מקורות ראשוניים; כל העבודות הסמינריוניות אמפיריות.

היקף עבודה סמינריונית ב**פילוסופיה** הוא 6,000–10,000 מילים.

אופן הגשת העבודה

הגרסה הסופית של העבודה מוגשת באמצעות המערכת לטיפול בעבודות סמינריוניות. העבודה תוחזר אליכם בלויית הערות המדריך/כה.

נוסף על כך, עליכם לצרף לעבודה הצהרה על מקוריות העבודה הסמינריונית בחתימתכם.

סיום

העבודה המתוקנת תעבור כמה הליכי בקרה במחלקה להיסטוריה, פילוסופיה ומדעי היהדות, ובסיומם יִזָּן הציון למחשב. תקבלו הודעה על הציון והעבודה המתוקנת תישלח אליכם עם הודעה על הציון הסופי.

פרק 2

כתיבת
עבודה סמינריונית
בתחומי הדעת
במחלקה

יש כמה כללים משותפים לכתיבת עבודה סמינריונית בתחומי מדעי הרוח. אנו נציג כללים אלו בהמשך. בפרק זה נציג את המאפיינים הייחודיים לכתיבת עבודה בתחומים השונים הנלמדים במחלקתנו. פרק זה הוא תיאורטי באופיו, וחשוב לעיין בו לפני המעבר לפרקים המעשיים יותר.

ככלל, במחקר ההיסטורי אנו מבחינים בין ספרות המחקר (או "מקורות משניים") לבין מקורות שנכתבו בתקופה שאנו חוקרים – "מקורות ראשוניים". במהלך קריאת ספרות המחקר וחיפוש המקורות הראשוניים התחילו לגבש את ראשי הפרקים של העבודה, תוך בחינה מתמדת של היחס בינם לבין שאלת המחקר שניסחתם. אולי תגלו שעליכם לשנות או לעדכן את שאלת המחקר; **במקרה זה חובה עליכם להיוועץ במדריכי העבודה.**

כתיבת ראשי הפרקים תסייע לכם להכין מתווה כללי של העבודה כבר בשלב מוקדם. יש להניח שראשי הפרקים שתחברו בשלב הזה ישתנו פעמים אחדות במהלך העבודה; לפיכך, אל תפרטו אותם יותר מדי. ניסוח ראשי הפרקים הוא לעתים תהליך גמיש ומתמשך. במקרים רבים ראשי הפרקים לובשים את צורתם הסופית רק עם השלמת עבודת המחקר.

שימו לב שזוהי תחילתו של תהליך שיימשך לכל אורך הכנת העבודה. ראשי הפרקים שתכתבו יבטאו את התפיסות הראשונות שגיבשתם לגבי הנושא. בשלב הבא ינחו תפיסות אלה את איסוף חומר המקורות וספרות המחקר.

מניסיוננו נוכל לומר לכם שארגון החומר לפי ראשי פרקים כרוך לעתים קרובות בלבטים, וכי הוא משתנה שוב ושוב במהלך העבודה עד להתגבשותה הסופית.

בעת כתיבת ראשי הפרקים הקפידו על ההנחיות האלה:

- עליכם לפרק את הנושא למרכיביו ההגיוניים. כותרת העבודה אינה יכולה לשמש גם כאחד מראשי הפרקים;
- על ראשי הפרקים להקיף את הנושא שבחרתם, ולהתמקד רק בו;
- ראשי הפרקים צריכים להיות צמודים לשאלת המחקר;

- על כל ראשי הפרקים להיות במעמד שווה – כלומר ראש פרק אינו יכול להיות סעיף של ראש פרק אחר (מובן שראשי הפרקים יכולים לכלול סעיפי משנה);
- יש להימנע מחפיפה תוכנית של ראשי הפרקים (ראשי פרקים צולבים).

2.1 כתיבת עבודה סמינריונית בתחום העת העתיקה

כשבוחרים נושא לעבודה סמינריונית בתחום העת העתיקה יש להגדיר קודם כל מה הם המקורות העתיקים שבהם נשתמש. אלה יהיו חומר הגלם העיקרי לכתובת העבודה. ככל שהמקורות לנושא יהיו מוגדרים וברורים כבר בתחילת הדרך, כך תהיה מלאכת איסוף החומר וכתובת העבודה קלה יותר. הגדרת המקורות יכולה לשמש קריטריון מסוים לבחינת התאמתו של הנושא לעבודה סמינריונית: אם לנושא שאתם מציעים אין מקורות ברורים, והוא מתבסס בעיקר על עמדות של חוקרים, יש לחשוש מאוד שהנושא כללי מדי ויהיה לכם קשה לכתוב עליו.

לצד המקורות עליכם לקרוא גם מחקרים שנכתבו בנושא העבודה. מחקרים אלה עוזרים לנו לנתח את המקורות, לחדד את השאלות שמקורות אלה מעלים, להציע פתרונות לקשיים הנוצצים בהם, להעמיק ולבסס את עמדתכם ולהתוודע לנקודות מבט אחרות. זכרו, מבין שני המרכיבים – מקורות וספרות המחקר – המקורות הם החשובים יותר, כי בלעדיהם לא ייתכן שום מחקר היסטורי.

במוקד העבודה הסמינריונית עומדת שאלת מחקר. שאלה זו מצמצמת את נושא העבודה לכדי שאלה מסוימת ומוגדרת, המתמקדת בהיבט מסוים של הנושא הכללי. כדאי לבחור שאלת מחקר מקורית ולא נדושה. הנה כמה דוגמאות לשאלות מחקר בתקופה זו. אם תרצו לכתוב עבודה במסגרת הקורס "מלך, מלוכה וממלכה" על דמותו של המלך אחאב, שאלת המחקר יכולה להיות: "עד כמה משקפת דמותו של אחאב, כפי שהיא מוצגת על ידי עורך ספר מלכים, את דמותו ההיסטורית?"; אם תרצו לכתוב על נושא הפולחן, תוכלו לבחור בשאלה כגון: "מהו היחס לפולחן האשרה בפולחן הישראלי?". אם תרצו לכתוב במסגרת הקורס "הנצרות הקדומה" על דמותו של פאולוס, תוכלו להגדיר שאלת מחקר שעוסקת באחד מההיבטים של התיאולוגיה שלו, למשל: "מהו יחסו של פאולוס לנישואין על פי האיגרת הראשונה אל הקורינתים פרק ז?"; או בשאלת המהימנות ההיסטורית של אחד מהאירועים שפאולוס נטל בהם חלק, למשל: "הוועידה האפוסטולית הראשונה בירושלים (מעשי השליחים טו: 1-21): האם זהו אירוע היסטורי?". רצוי לבחור נושאים פולמוסיים שמעלים דילמות אשר יש להכריע ביניהן והן תדרושנה מכם לנקוט עמדה, ולהעדיף על פני נושאים תיאוריים.

כדאי לפתוח כל ראש פרק בהצגת המקור או המקורות שנקשרים לסוגיה העומדת במוקדו. תארו באופן תמציתי את תוכנו של המקור, הבהירו את המושגים או האישים הנזכרים בו, והציגו את השאלה או השאלות שהוא מעלה ואשר בהן אתם מתכוונים לדון באותו הפרק. פרטו מהו המידע ההיסטורי שמקור זה מעלה בהקשר לשאלה שלכם, ובררו את מהימנותו של המידע: האם הוא משקף נאמנה את המציאות ההיסטורית הנוגעת לשאלה הנידונה, או שזהו מקור לא מהימן שאי-אפשר לסמוך על המידע שבו. לשם כך עליכם לברר את זהותם של מחברי הטקסט, את מועד כתיבת החיבור ואת מקום הכתיבה. יש לבחון גם שאלות כגון מי הוא קהל היעד של הטקסט, מהן מגמות המחברים או מהם המסרים שביקשו למסור, וכן לבחון היבטים או אילוצים אחרים שהיו יכולים להשפיע על מחברי הטקסט ועל כתיבתו. קושי נוסף יכול לעלות מהשוואתו של המקור למקורות אחרים המציעים מידע בשאלה שאתם עוסקים בה – שכן אם פרטי המידע העולים מן המקורות השונים אינם מתיישבים זה עם זה, יהיה עליכם למצוא פתרון לקושי זה. הדיון במידת מהימנותם של המקורות חייב להיעזר בכלי הביקורת של ספרות המחקר וספרי יעץ לניתוח מקורות, כגון: מילונים, קונקורדנציות, לקסיקונים, ספרי פרשנות וספרות מחקר אחרת. כיום נמצאים רוב ספרי יעץ אלה וכן ספרות מחקר נרחבת במאגרי המידע באינטרנט, המפורטים בהמשכה של חוברת זו.

2.2 כתיבת עבודה סמינריונית בתחום ימי הביניים

הקורסים המתקדמים בתחום ימי הביניים מציעים מבט עומק אל נושאים ממוקדים. העבודות הסמינריוניות שתכתבו בקורסים אלה אינן נפרסות לרוחב אלא יורדות לעומק, ומתמקדות בנושא מצומצם ובזמן מוגדר. את הנושא שמעניין אתכם תצטרכו לצמצם בהדרגה לשאלת מחקר אחת.

לדוגמה, אם אתם מתעניינים בקיסר קונסטנטינוס הגדול, או בתהליך התנצרות האימפריה הרומית, תוכלו לנסח שאלה כזו: "האם המרת הדת של קונסטנטינוס הייתה אמיתית?" מטרת העבודה לא תהיה לתאר תיאור מקיף של התפשטות הנצרות במאה הרביעית, וגם לא לשאול אם התנצרותו של הקיסר הייתה משמעותית עבור הנצרות. השאלה הראשונה רחבה מדי, השנייה טריוויאלית מדי. דוגמה נוספת: אם אתם מתעניינים במסעי הצלב תוכלו לשאול: "האם יש לראות את הפרעות ביהודים כחלק ממסע הצלב?" גם כאן, המטרה אינה לתאר את מסע הצלב הראשון או לתאר את הפרעות ביהודי עמק הריין בשנת 1096, אלא לשאול שאלה הנוגעת להגדרת מסעי הצלב ולפרשנויות השונות להגדרה זו. דוגמה אחרונה לשאלת מחקר היא שאלה המתייחסת לוויכוח הקיים במחקר בקשר לנושא המעניין אתכם. לדוגמה:

“האם סיפורי עלילות הדם במאה ה־12 מבטאים חרדות חדשות ומודעות גוברת לשנות הילדות?” בכתיבת עבודה על נושא שנוי במחלוקת תצטרכו לנקוט עמדה ולנמק אותה באופן משכנע.

לאחר שתנסחו את השאלה יהיה עליכם לבחור את האמצעים שיסייעו לכם לענות עליה. בשלב זה תבחרו מקורות ראשוניים, היינו מקורות מימי הביניים. עליכם לזכור כי למקורות הראשוניים יש יתרונות וחסרונות, ובהחלט תוכלו להתייחס למגבלותיהם בהמשך העבודה. נוסף על המקורות הראשוניים תבחרו גם מקורות משניים, כלומר ספרות מחקר עדכנית, הכוללת מאמרים וספרים המציגים את העמדות המרכזיות במחקר.

ימי הביניים הם תחום דינמי וחדשני המקיים דיאלוג פורה עם מדעי החברה, עם הספרות ופרשנות הטקסט, תולדות האמנות, חקר התרבות החומרית ועוד. רבים מן הנושאים המעסיקים את החברה בימינו – למשל, זהות אישית וקיבוצית, יחסי כוח ומגדר, הגירה והתפשטות – מעסיקים גם את חוקרי ימי הביניים. מכך עולה שנושאי העבודות הסמינריוניות יכולים להתגבש בהתאם לתחומי העניין וההתמחות השונים של כל סטודנט וסטודנטית.

כללי תעתיק וכתיבת שמות לועזיים בעברית: תעתיק השמות מימי הביניים עלול להיות מבלבל – לאפיפיורים אנו קוראים יוחנן אך ממציא הדפוס גוטנברג הוא יוהאנס, ועדיף יוהאן. קשה לנסח כללים נחרצים, אך ניתן לומר שכאשר יש לשם גרסה עברית יש להעדיף אותה. אם אין גרסה עברית עדיף הנוסח הלטיני, לדוגמה: אוגוסטינוס ולא אוגוסטין, בנדיקטוס ולא בנדיקט. בכל מקרה, אין להעדיף באופן גורף את הגרסאות האנגליות של שמות ומושגים. כך, למשל, יש לכתוב קרל הגדול ולא צ'ארלס או שרלמיין, מרקוס ולא מרק. אבל המלך ג'ון הוא ג'ון.

2.3 כתיבת עבודה סמינריונית בתחום העת החדשה

הקורסים בתולדות העת החדשה עוסקים באירועים, בתהליכים ובסוגיות היסטוריים החל בסוף המאה ה־18 ועד שלהי המאה ה־20. העבודות הסמינריוניות שתכתבו בקורסים אלה יתמקדו בנושא מצומצם ובזמן מוגדר שאותם תלמדו להכיר מתוך ספרות המחקר ובאמצעות ניתוחם של מקורות ראשוניים, כלומר מקורות בני התקופה.

כצעד ראשון בכתיבתה של העבודה יהיה עליכם לנסח שאלת מחקר. מטרתה של שאלת המחקר היא לתחום את העבודה בזמן ובמרחב ההיסטורי, ולהעלות השערה

כלשהי (שעדיין אינה מבוססת) באשר לתופעה ההיסטורית שברצונכם לבחון. לדוגמה: אם אתם מתעניינים בפוגרומים שהתרחשו ברחבי האימפריה הרוסית בשלהי המאה ה-19 ובהגירה היהודית באותה העת לארץ ישראל, תוכלו לשאול: "כיצד השפיעו פרעות קייסינב על התייחסותן של הקהילות היהודיות בתחומי האימפריה הרוסית לסוגיית ההגירה?". שאלה שכזו תוחמת את העבודה בזמן (התקופה שלאחר פרעות קייסינב) ובמרחב (הקהילות היהודיות ברחבי האימפריה הרוסית). השאלה מרמזת על קיומו של דיון בסוגיית ההגירה בחברה היהודית של אותה העת, ועל כך שלפרעות קייסינב עצמן היו השלכות על אופיו של דיון זה. אילו השלכות? זהו ליבה של העבודה הסמינריונית.

לאחר ניסוח השאלה עליכם לבחור את המקורות שיסייעו לכם לענות עליה. ראשית, עליכם לבחון אילו מקורות ראשוניים עומדים לרשותכם לצורך כתיבת העבודה. מעצם הקרבה היחסית בזמן והודות לפריצות הדרך הטכנולוגיות המאפיינות את מאתיים השנה האחרונות, עומד לרשות חוקרי העת החדשה מגוון רחב של מקורות ראשוניים: מסמכים, כתבי עת וספרות עממית, תצלומים וקטעי קולנוע ועדויות בעל-פה. כל אלה מאפשרים הצצה לטווח רחב של סיפורי חיים וזוויות ראייה היסטוריות. ספרות המשנה העדכנית (הכוללת מאמרים וספרים) תציג את העמדות המרכזיות במחקר. ספרות זו תעניק לכם בסיס תיאורטי ועובדתי שממנו תוכלו לצאת למסע הניתוח של המקורות הראשוניים, מסע שבסופו תימצא תשובה, כזו או אחרת, לשאלת המחקר שלכם.

2.4 כתיבת עבודה סמינריונית בתחומי המזרח התיכון והאסלאם

הקורסים המתקדמים בתחום ההיסטוריה של המזרח התיכון והאסלאם מציעים התמקדות בנושאים מסוימים באמצעות כתיבת עבודה סמינריונית. נושאי עבודות הסמינר מתמקדים בנושא מצומצם ובמסגרת מוגדרת של זמן ומקום. הנה כמה דוגמאות:

אם אתם מתעניינים בג'מאל עבד אל-נאצר או במהפכת הקצינים במצרים בשנת 1952, אין צורך לשאול אם המהפכה הייתה משמעותית למצרים או לתאר את שלבי המהפכה. אלה הם נושאים רחבים וטריוויאליים למדי. במקום זאת יש לבחור בשאלת מחקר הנוגעת להיבט מסוים ולפרקי זמן מוגדרים, כמו: "מה היו ההשלכות של מהפכת 1952 על הגידול הדמוגרפי במצרים בשנים 1954–1976?", או "מה היו מגמות השינוי וההמשכיות בשאלת 'אחדות עמק הנילוס' באידיאולוגיה הנאצריסטית

בין השנים 1954–1970? אם אתם מתעניינים בחיי הקהילה היהודית בתימן, ובייחוד בהיבט הכלכלי שלהם, יש לזכור כי מטרת העבודה אינה לסקור את ההיסטוריה הכלכלית של יהודי תימן, אלא לבחור מקרה מבחן ולהתעמק בו. כך תוכלו לנסח שאלה כגון: "כיצד השפיעו התמורות הכלכליות בתימן, לאחר יציאת העות'מאנים ב-1918, על קהילת יהודי צנעא?" אם אתם מתעניינים בחינוך במזרח התיכון לאחר מלחמת העולם הראשונה אתם יכולים לבחור, למשל, להתמקד בנושא מערכת החינוך בעיראק בעת שלטונו של פייצל בשנים 1921–1933, ושאלת המחקר יכולה להיות "האם מטרותיהם של מעצבי מערכת החינוך זכו לתמיכת הציבור בעיראק?". כך בחרתם נושא המצומצם לזמן ולמרחב מוגדרים. הערה כללית: חשוב להימנע מהטיות ערכיות או מהבעת דעות ביחס לתרבות ולחברה שבהן אתם עוסקים. זכרו כי מדובר בעבודת מחקר שיש לכתוב בכלים אקדמיים וביושר אינטלקטואלי.

עליכם לנסח רשימת מקורות. אלה האמצעים שיעזרו לכם לענות על שאלת המחקר שניסחתם לעצמכם. עליכם לבחור מקורות ראשוניים (למשל, תעודות, ספרי זיכרונות, מסמכים רשמיים ותכתובות בני הזמן). יש לזכור כי למקורות ראשוניים יש יתרונות ומגבלות, ויש להתייחס אליהם במהלך העבודה. נוסף על מקורות ראשוניים יש לבחור מקורות משניים, כלומר ספרות מחקר עדכנית, הכוללת מאמרים וספרים בעברית ובשפות אחרות המציגים את העמדות המרכזיות במחקר הנושא שבחרתם.

לימודי ההיסטוריה של המזרח התיכון והאסלאם מקיימים דו־שיח עם תחומי ידע רבים. נושאים רבים, כגון זהות אישית וקיבוצית, מגדר, הגירה, מחקר ערים, קולוניאליזם ופוסט־קולוניאליזם, מעסיקים את ההיסטוריונים של המזרח התיכון והאסלאם. לפיכך, נושאי העבודות שלכם יכולים להתגבש בהתאם לתחומי עניין והתמחות שונים ומגוונים.

אנו ממליצים מאוד להיעזר במקור הזה: שמעון שמיר, **מדריך לכתבה בנושאי המזרח התיכון ואפריקה** (החוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה, אוניברסיטת תל־אביב, מהדורה חדשה תשס"ב). המדריך כולל הסברים מפורטים על שלבי כתיבת החיבור האקדמי, כללים לעריכה, ביאורים באשר לכתבת הערות השוליים והרשימה הביבליוגרפית, כללי תעתיק, הפניות לספרי עזר בסיסיים בלימודי המזרח התיכון ועוד.

2.5 כתיבת עבודה סמינריונית בפילוסופיה

עבודה סמינריונית בפילוסופיה נמדדת על פי אמות המידה שלהלן: הבנת הסוגיה שעומדת לדיון, רמת הטיעונים, ארגון הכתיבה ובהירותה, היכרות עם הספרות הרלוונטית ומקוריות.

עיקר העבודה יכול להיות מהלך מקורי, או ניתוח עמדות קיימות, השוואתן והנגדתן. מטרת העבודה יכולה להיות:

1. לטעון בזכות או נגד עמדה פילוסופית או טיעון פילוסופי;
2. להגן על פרשנות לעמדתו הפילוסופית של הוגה חשוב, לבקר פרשנות כזו או להציע פרשנות מקורית.

קיימים שני סוגים עיקריים של עבודות בפילוסופיה: נושאות ופרשניות.

העבודה הנושאית מציגה תזה פילוסופית – תשובה לסוגיה פילוסופית כלשהי.

דוגמאות לסוגיות פילוסופיות הן: "האם יש לנו חובות לדורות עתידיים?", או "האם טיעון הזומבי של צ'למרס מבס פיזיקליזם?"

חשוב: רצוי למקד את המחקר ולהימנע משאלות רחבות מדי, כגון: "מהו היחס בין גוף לנפש?" או "מה יש בעולם?"

תזות אפשריות הן: "לא, אין לנו כל חובות לדורות הבאים", או: "בהחלט, טיעון הזומבי מבס פיזיקליזם משום שאפילו גרסאות פונקציונליסטיות של פיזיקליזם אינן חומקות ממנו".

חשוב: נסחו את התזה במשפט או שניים, כבסיס לארגון העבודה.

העבודה הפרשנית מצטרפת, בדרך כלל, לוויכוח פרשני ביחס לפילוסוף קלאסי בסוגיה מסוימת. למשל: "כיצד מתיישבים שני מושגי ה'אושר' השונים שאריסטו מציג ב'אתיקה הניקומאכית'?" או: "מהו הטיעון של ראסל נגד פרגה לפי מאמרו 'על ההצבעה'?" תזות אפשריות הן: "שני מושגי ה'אושר' של אריסטו הן למעשה מושג אחד, המוצג במילים שונות", או: "טיעונו של ראסל מורכב משלוש הטענות שלהלן...".

לחלופין, אפשר להשוות בין שני הוגים בסוגיה מסוימת, כגון: "המושג 'אושר' אצל אריסטו ומיל" או "שאלת המיסוי לאור משנותיהם של רולס ושל נוזיק".

חשוב: גם בעבודות פרשניות רצוי להימנע משאלות רחבות מדי, כגון: "באילו נושאים אריסטו חולק על אפלטון?" או "האם קאנט הוא אמפיריציסט?".

ככל שנושא העבודה ממוקד יותר, יהיה קל יותר להצליח בה

כיצד מתחילים? התחילו בבחירת הנושא. נקודת המוצא צריכה להיות נושא שמעניין אתכם הקשור לקורס, או נושא מהקורס שיש ברצונכם ללמוד עליו יותר.

הצעד הבא הוא מיקוד הנושא באמצעות פנייה לספרות הקיימת. בין שאתם מוטרדים מסוגיה פרשנית ובין שבחרתם בסוגיה פילוסופית כלשהי, התחילו את המחקר בהצצה בספרות המחקר העכשווית. המקום הראשון הוא האנציקלופדיה הפילוסופית האינטרנטית של סטנפורד <http://plato.stanford.edu>, אשר כוללת ערכים מעודכנים רבים. בסוף כל ערך מופיעה ביבליוגרפיה עדכנית. בדקו גם מקורות נוספים, כגון www.scholar.google.com, [Philosopher's Index](http://www.Philosopher's Index), [Web of Science](http://www.Web of Science), וכיו"ב. זהירות: הקפידו שהמקורות שבהם תבחרו לדון אינם שוליים או חובבניים. אם יש לכם ספק פנו למדריכי העבודה. עם זאת זכרו: מאמר עכשווי הוא גם מקור ביבליוגרפי; לכן, גם אם תחליטו שלא להתייחס בעבודה למאמר כלשהו, הביבליוגרפיה שלו יכולה להועיל.

לאחר שהתוודעתם לדיון העכשווי נסחו את נושא העבודה ומקדו אותו. עתה עליכם לבחור את הספרות הרלוונטית – מספר כתבים המייצגים את העמדות העיקריות בנושא שבו אתם עוסקים. בעזרת המקורות הביבליוגרפיים שנזכרו לעיל נסו לברר מי הכותבים החשובים ביותר על הסוגיה. גם בעניין זה תוכלו להיעזר במדריכי העבודה. **הקפידו שלא להחמיץ עמדות חשובות או טיעונים חשובים בנושא העבודה.**

לגבי המשך תהליך הכתיבה היעזרו במדריכי העבודה, בחוברת זו וכן במשאבים השונים שזמינים עבורכם באתר המחלקה:

www.telem.openu.ac.il/philosophy

נדגיש שתי נקודות:

א. עיקר העבודה הוא ההגנה על התזה שלכם. אין מקום לטענות כגון "לדעתי, אין לנו חובות לדורות הבאים", או "לדעתי, בוויכוח בין פרשן א לפרשן ב השתכנעתי מטיעוני פרשן א" ללא נימוק. העיקר בעבודה הוא הנימוק, ועיקר העבודה הוא הצדקת התזה שלכם: עליכם לשכנע את הקורא שאין לנו חובות לדורות הבאים, או שפרשן א משכנע יותר מפרשן ב.

ב. יש להקפיד להגדיר את המושגים שבהם אתם משתמשים (כגון: "דור", "אמפיריציזם"), ויש להציג בבהירות את הנחות המוצא שלכם (למשל: "יש לנו

חובות כלפי הדור הנוכחי" או "אריסטו ביקש להציג תיאוריה אתית קוהרנטית אשר במרכזה המושג 'אושר'". במסגרת העבודה יש להבחין במפורש בין הטענות המשמעותיות בדיונכם - האם הטענה היא הנחה, השערה שבכוונתכם לבדוק, מסקנת ביניים או מסקנה סופית של טיעונכם.

לסיכום, בשני סוגי העבודות יש להציג בבהירות את נושא העבודה, את התזה שלכם ואת העמדות העיקריות בתחום או את הוויכוח שאליו מצטרפת העבודה. לאחר ההצגה הבהירה יבואו הטיעונים - טיעונים נגד עמדות שונות או טיעונים בזכות עמדת מחברי העבודה. אין צורך במידע חיצוני שאינו תורם למהלך העבודה, כגון קורות חייו של אריסטו. התייחסו לקוראים המיועדים כאל בני אדם משכילים וביקורתיים המעוניינים בנושא העבודה אך אינם מומחים בו. ושבו: הקפידו להציג את טענותיכם בבהירות - קוראי העבודה אינם קוראי מחשבות.

שימו לב - תנאי להגשת כל עבודה סמינריונית בפילוסופיה הוא השתתפות באחד ממפגשי הדיון בעבודות סמינריונית בפילוסופיה והצגת העבודה במפגש (דהיינו השתתפות במפגש אחד לכל עבודה). באחריותכם לתאם את השתתפותכם במפגשים עם האחראים על מפגשי הדיון בעבודות הסמינריוניות בפילוסופיה מיד לאחר הפגישה הראשונה עם מדריכי העבודה, דהיינו בשלב מוקדם יחסית של כתיבת העבודה. במפגשים תציגו במשך 15-20 דקות את נושא העבודה, מטרתה, פרקיה, הרעיונות או הסוגיות שייבדקו או שייטענו, העבודות הפילוסופיות שעליהן בעיקר תתבסס העבודה, ובמידת האפשר הטיעונים העיקריים. לאחר ההצגה יתקיים דיון בהשתתפות חברי הסגל והסטודנטים האחרים שישתתפו במפגש. לאחר המפגש תתאמו עם מדריכי העבודה את הדרכים שבהן תטמיעו בעבודה את ההערות שעלו בדיון.

2.6 כתיבת עבודה סמינריונית בתחום מדעי היהדות

רוב הקורסים המתקדמים במדעי היהדות במחלקה משותפים גם לתחומי דעת אחרים. ההנחיות בתחומי הדעת האחרים המופיעות בחוברת זו יכולות, כמובן, להועיל גם לקורסים בתחומים המשותפים, אולם עליכם לשים לב לייחוד של התחום שבו אתם כותבים. להלן נעמוד על המאפיינים של כתיבת עבודה סמינריונית בתחום מדעי היהדות.

מקורות: עיקרה של עבודה סמינריונית במדעי היהדות הוא התמודדות ביקורתית עם מקורות יהודיים קלאסיים תוך בדיקת שאלה מחקרית. אפשר להתוודע למקורות

מתוך קריאה במחקרים, אבל השלב הראשון בכל עבודה הוא הבנה טקסטואלית של המקורות.

קריאה במקורות היהודיים עלולה להטעות, משום שכדוברי עברית אנו מניחים שהשפה ידועה לנו. אולם העברית בעת העתיקה ובימי הביניים שונה מן העברית שלנו, ולכן יש לוודא שאנו מבינים את הטקסט. להבנה טובה יותר של הטקסט יכולה להועיל העתקתו וחלוקה שלו לקטעים ולשורות קצרות.

בהתאם לנושא העבודה – בין שהוא ממוקד ובין שהוא כולל – חשוב לבחור במהדורה מתאימה של הטקסטים שדנים בהם (כלומר להכיר את המהדורות השונות ולהבין את ההבדלים ביניהן), ולדעת אם הטקסט נכתב במקור בעברית או בלשון אחרת (הרמב"ם ויהודה הלוי, למשל, כתבו גם בערבית־יהודית); אם מדובר בתרגום, יש לציין מי תרגם ומתי. מהדורה מתאימה היא מהדורה ביקורתית, שהוכנה על סמך בדיקה והשוואה של מצאי כתבי היד או הדפוסים הראשונים. תוכלו להתייעץ בעניין זה עם מדריכי העבודה.

ההבנה מהו מוצאו של הטקסט ובאיזו מהדורה מדובר חשובה במיוחד כאשר משתמשים במקורות הנכללים במאגרים ממוחשבים, כגון פרויקט השו"ת או "אוצר התורה הממוחשב". במקרים כאלה חשוב לחפש ולהבין איזה נוסח של טקסט המאגר מציע, ולהחליף אותו בנוסח דפוס מתאים יותר במקרה הצורך, למשל במהדורה מדעית של מדרש (למשל מהדורת תיאודור-אלבק של בראשית רבה, או מהדורת אביגדור שנאן של החלק הראשון של שמות רבה). חשוב להיעזר רק במקורות הרלוונטיים ביותר לנושא העבודה שבחרתם.

שימוש בספרות המחקר: השימוש במחקרים צריך להיות מושכל וביקורתי. יש להביא בחשבון היבטים כגון מקור המחקר, זהות הכותבים, מועד הפרסום והאכסניה שבה המחקר התפרסם. חשוב להבין מהי גישת המחקר – תורנית, מסורתית, ביקורתית או אחרת. המתח בין גישות מסורתיות לביקורתיות הוא פעמים רבות משמעותי לסוגיות הנידונות במדעי היהדות, ולכן חשוב להיות מודעים אליו ולהתייחס לכך בעבודה.

להבנת מונחים מומלץ להשתמש במילונים, למשל: ספרו של יעקב קלצקין **אוצר המונחים הפילוסופיים ואנתולוגיה פילוסופית**; המילון העברי של אליעזר בן-יהודה; המילונים הארמיים-אנגליים של מרקוס יסטרוב ושל מיכאל סוקולוף וכן המאגר The Comprehensive Aramaic Lexicon של ההיברו יוניון קולג'. כדי להבין טקסטים קשים בעברית של ימי הביניים אפשר להיעזר בתרגומים של הטקסטים האלה לאנגלית ולשפות אחרות (וכמובן לעיין בתרגום באופן ביקורתי).

יש להציג בבהירות את נושא העבודה, את המקורות והמחקרים שעליהם היא נסמכת ואת הטעונונים המובאים בה. חשוב להקפיד על רישום ביבליוגרפי מסודר של המקורות והמחקרים.

פרק 3

חיפוש מקורות לעבודה סמינריונית

פרק זה עוסק באיתור מקורות לעבודה הסמינריונית. הסעיף הראשון בפרק דן בקצרה בקטלוג ספריית האו"פ, שיסייע לכם בעיקר באיתור ספרים ומאמרים מכתבי עת ומקובצי מאמרים. סעיף 3.2 עוסק במאגרי מידע מרכזיים שתוכלו להסתייע בהם בחיפוש מאמרים. סעיף 3.3 עוסק בחיפוש חופשי באינטרנט.

3.1 קטלוג ספריית האו"פ

קטלוג ספריית האו"פ הוא כלי ממוחשב המשמש לאיתור כל הפריטים הקיימים באוסף הספרייה: ספרים (מודפסים ואלקטרוניים), כתבי עת (מודפסים ואלקטרוניים), ספרי יעץ (אנציקלופדיות ולקסיקונים), מדיה, עבודות תזה ודיסרטייה ועוד.

הקטלוג כולל את פרטיו הביבליוגרפיים המלאים של כל פריט (שם הכותר, שם המחבר, שם ההוצאה לאור, שנת הפרסום, שפה ונושאים) ומאפשר לבדוק אם פריט מסוים קיים באוסף, וכשמדובר בפריט פיזי – למצוא את מיקומו בספרייה. קטלוג הספרייה זמין דרך אתר הספרייה מכל מחשב ובכל שעה:

<http://www.openu.ac.il/library>

אפשר להזמין פריטים שאינם קיימים באוסף ספריית האו"פ באמצעות שירות ההשאלה הבין-ספרייתית. עיינו באתר הספרייה כדי ללמוד על שירות זה ואופן השימוש בו.

3.2 מאגרי מידע מרכזיים בהיסטוריה, פילוסופיה ומדעי היהדות

מומלץ לחפש מקורות לעבודה דרך אתר הספרייה. החיפוש מתבצע דרך מאגרי מידע ביבליוגרפיים מובילים בעולם האקדמי שספריית האו"פ מנויה עליהם. אפשר לחפש באמצעות תיבת החיפוש באתר הספרייה (חיפוש בכמה מאגרי מידע) או לבחור במאגר מידע ייעודי מתוך רשימת מאגרי המידע שבאתר הספרייה (אפשר למקד את

הרשימה לתחום הידע הרלוונטי). כל מאגרי המידע זמינים מכל מחשב ובכל שעה אך הכניסה אליהם דורשת הזדהות מרחוק (סיסמת שאילת"א לסטודנטים).

בסעיף זה נציין את מאגרי המידע העיקריים הרלוונטיים לעולם התוכן של המחלקה להיסטוריה, פילוסופיה ומדעי היהדות, הן מאגרים כלליים והן מאגרים לפי תחומי הידע השונים. במאגרים האלה אפשר למצוא תקצירי מאמרים (abstracts), ובחלקם אפשר גם להוריד מאמרים שלמים.

מאגרים כלליים

- Academic Search Complete: מאגר רב־תחומי המכיל טקסטים מלאים מכתבי עת מרכזיים בתחומי מדעי הרוח והחברה.
- Humanities International Complete: המאגר מכיל מאות כתבי עת בטקסט מלא, ספרים ומקורות נוספים בתחומי מדעי הרוח, חלקם ייחודיים למאגר זה בלבד.
- Internet History Sourcebooks Project: אתר הכולל אוספים של מקורות מידע ראשוניים ושניוניים, מפות, ביבליוגרפיות ותמונות מהעת העתיקה, ימי הביניים והעת החדשה.
- JSTOR: מאגר מידע רב־תחומי המכיל טקסט מלא של אלפי כתבי עת, כולל מרבית כתבי העת החשובים בהיסטוריה ובפילוסופיה. כמו כן מכיל המאגר מכתבים, תמונות ומקורות מידע ראשוניים נוספים.
- Oxford Bibliographies Online: מאגר ביבליוגרפיות בתחומי פילוסופיה, לימודי אסלאם ולימודים קלאסיים.
- Proquest Central: מאגר מידע רב־תחומי המכיל טקסט מלא של אלפי כתבי עת אקדמיים, כמו גם עבודות תזה ודיסרטציה.

מאגרי מידע בתחום העת העתיקה

- ATLA Religion Database: מאגר המכיל מגוון רחב של הפניות למאמרים ולספרים בנושאים כגון התנ"ך, ארכיאולוגיה, העולם העתיק, היסטוריה של הכנסייה, לימודי דתות, תיאולוגיה, פילוסופיה ואתיקה.
- TLG – Thesaurus Lingua Graeca: מאגר שבו מרוכזים הטקסטים שנכתבו בשפה היוונית.
- Perseus Digital Library: מאגר מקורות ותמונות גדול שמתמקד בעת העתיקה, ובייחוד בעולם ההלניסטי.

מאגרי המידע העיקריים בתחום ימי הביניים

מאגרי מידע אקדמיים - מקורות ראשוניים: מספר האתרים המכילים חיבורים מימי הביניים בשפת המקור ובתרגום לשפות מודרניות הולך וגדל. אתרים אלה מועילים מאוד, שכן הם מנגישים אוספי מקורות נדירים שאינם נמצאים בכל ספרייה.

להלן רשימה מצומצמת של אתרים כאלה:

- **Medieval Sourcebook:** האתר הוותיק והגדול ביותר ללימודי ימי הביניים. מסודר על פי נושאים, תקופות ואזורים, ומכיל הרבה מאוד מקורות ראשוניים בתרגום לאנגלית וקישורים לאתרים נוספים.
- **Latin Library:** טקסטים לטיניים מהעת העתיקה ומימי הביניים.
- **Documenta Catholica Omnia:** מאגר עצום בגודלו של מקורות ראשוניים (של הכנסייה הקתולית) בשפתם המקורית.

מאגרי מידע בתחומי העת החדשה

- בתחום זה אפשר להשתמש במרבית מאגרי הידע שבקטגוריה "מאגרים כלליים".
- מאגר חשוב לקורסים העוסקים בארצות הברית הוא:
- **America: History and Life -** מאגר מידע הכולל טקסט מלא של כתבי עת וספרים העוסקים בהיסטוריה ובתרבות של ארצות הברית וקנדה.

מאגרי מידע בתחומי המזרח התיכון והאסלאם

- גם בתחום זה אפשר להשתמש במרבית מאגרי המידע שבקטגוריה "מאגרים כלליים".
- כמו כן, יש מאגרי מידע ספציפיים לתחומי המזרח התיכון והאסלאם:
- מפתח גבעת חביבה למאמרים בערבית: מפתח למאמרים מכתבי עת בשפה הערבית בנושאים שונים.
 - **Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies:** אתר מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה (dayan.org) מכיל מאמרים מעודכנים ומקיפים בתחומי ידע אלו, כמו גם קטלוגים של מאגרי עיתונות.
 - **Encyclopedia of the Jews in the Islamic World:** אנציקלופדיה מקוונת ליהודי ארצות האסלאם מימי הביניים המאוחרים ועד העת החדשה.
 - **Encyclopedia of Women & Islamic Culture:** אנציקלופדיה מקוונת מקיפה לכל נושאי המחקר הקשורים לנשים ולתרבויות אסלאמיות בכל אזור שבו היו אוכלוסיות מוסלמיות משמעותיות לאורך תולדות האסלאם.
 - **Encyclopedia of the Qur'an:** אנציקלופדיה מקוונת על הנושאים המרכזיים בקוראן ומילון אנציקלופדי של הקוראן.

מאגרי מידע בתחומי היסטוריה יהודית ומדעי היהדות

- **ATLA Religion Database:** מפתח למאמרים בכל תחומי הדת הכולל גם מאמרים בטקסט מלא.
- **Center for Jewish History Digital Collection:** המאגר כולל ספרים נדירים, תמונות, דו"חות, מפות ושלל מקורות ראשוניים.
- **Dead Sea Scrolls Electronic Library Biblical Texts:** תעתיק עברי ותרגום לאנגלית של מגילות קומראן.
- **Encyclopedia of Hebrew Language and Linguistics:** אנציקלופדיה מקוונת העוסקת בהיסטוריה ובלמידה של השפה העברית מצורתה הקדומה עד ימינו.
- **Encyclopedia Judaica:** אנציקלופדיה מקוונת המתמקדת בנושאי מדעי היהדות ותולדות עם ישראל.
- **Hebrewbooks.org:** ספרי קודש סרוקים לעיון והורדה בחינם.
- **Index to Jewish Periodicals:** מפתח לפרסומים בשפה האנגלית בנושאי יהדות.
- **J Press (עיתונות יהודית היסטורית):** סריקות של עיתונים יהודיים שהתפרסמו בין השנים 1783–2014 בתשע שפות וב־18 מדינות.
- **Jewish Studies Source:** מאגר מידע הכולל מאמרים, ספרים וביוגרפיות של אישים פורצי דרך בהיסטוריה של עם ישראל.
- **אוניברסיטת בראילן:** מאגר הכולל את ספרות הקודש, אנציקלופדיות וכתבי עת אקדמיים בתחום היהדות, בעברית, באנגלית ובגרמנית. כמו כן כלולים במאגר מפתחות ורשימות ביבליוגרפיות.
- **אוצר החכמה:** ספרים תורניים סרוקים וגם האנציקלופדיה התלמודית.
- **אתר הספרייה הלאומית:** הכולל את קטלוג הספרייה הלאומית, מאגר רמב"י, כתבי יד, ספרים סרוקים ועוד.
- **מאגר המידע של מרכז דינור לחקר תולדות עם ישראל (באוניברסיטה העברית בירושלים):** מכיל קישורים רבים לאתרים העוסקים בהיבטים שונים של תולדות עם ישראל.
- **מאגרים – מפעל המילון ההיסטורי לשפה העברית:** מפעל מחקרי של האקדמיה ללשון העברית שמטרתו להעמיד מילון מדעי ללשון העברית על כל רבדיה ההיסטוריים.
- **מפתח חיפה למאמרים:** מאגר מידע ביבליוגרפי רב־תחומי המכיל מאמרים בעברית ובערבית. יש קישור לטקסט המלא של לחלק מהמאמרים.
- **ספריא:** פרויקט חופשי ברשת שמטרתו ליצור ספרייה חיה ונגישה לציבור הרחב של טקסטים יהודיים, בעברית ובתרגומים שונים. הפרויקט מהווה ארכיון לשימור טקסטים יהודיים.

- פרויקט השו"ת המקוון: טקסטים מלאים ביהדות – תנ"ך ופרשנות, ספרות חז"ל, הלכה, מחשבה, קבלה וחסידות.
- רמב"י – רשימת מאמרים במדעי היהדות (RAMBI): מפתח למאמרים במדעי היהדות ובחקר ארץ ישראל ומדינת ישראל המבוסס על אוספי הספרייה הלאומית. יש קישור לטקסט המלא של חלק מהמאמרים.
- תנ"ך הרצוג: חקר המקרא ופרשנות מקראית, כולל מאמרים ושיעורים.

3.3 חיפוש חופשי באינטרנט

האינטרנט הוא אמצעי מצוין לאיתור מידע והקלת הנגישות אליו אך הוא אינו נקי מליקויים, דוגמת הקושי לזהות את מחברי המקור ולפיכך להעריך את איכותו. אין להיסמך מבחינה מחקרית על מקורות אינטרנט שמחבריהם או הגוף העומד מאחוריהם אינם מזוהים, ואין להשתמש באתרי ידע פופולריים כגון Wikipedia, שאינה מקור אקדמי.

את המידע שאיתרתם באינטרנט יש להציג על כל פרטיו. בהפניות לאתרים כאלה (בהערות השוליים) יש לציין את שם הכותב, כותרת הפריט, כתובת האתר (אם אפשר – כתובת הפריט) ותאריך שליפת המידע (בעברית יש לציין: "נדלה" ואז את התאריך; באנגלית "retrieved").

בעת שימוש במנוע חיפוש אפשר לייעל את החיפוש באמצעות הגדרות חיפוש (חיפוש מתקדם). כך אפשר להגדיר את סוג האתרים שאתם מעוניינים בהם, תוך בחירת "תחום" (domain). למשל, בחירה בסיומת edu תציג רק אתרים של אוניברסיטאות בארה"ב; בסיומת ac.il תציג אתרים של מוסדות לימוד ומכוני מחקר בישראל; בסיומת ac.uk תציג אתרים של מוסדות לימוד ומכוני בבריטניה.

באמצעות Google Books אפשר למצוא ספרים רבים המצויים באופן מלא או חלקי ברשת. אפשר לחפש באופן עצמאי וחופשי דרך Google או דרך אתרי הספריות האוניברסיטאיות.

באמצעות Google Scholar אפשר לחפש מאמרים אקדמיים מכתבי עת בתחומים שונים. מומלץ לחפש במאגר זה דרך הקישור המופיע באתר הספרייה ולא דרך האינטרנט החופשי. חיפוש בדרך זו (שבה תידרש הזדהות מרחוק עם סיסמת שאילת"א לסטודנטים) יאפשר גישה לטקסט מלא של פרסומים הכלולים באוסף הספרייה.

פרק 4

מבנה העבודה ותהליך העבודה

4.1 מרכיבי העבודה הסמינריונית

לכל עבודה יש מסגרת כללית ובה שער, תוכן העניינים, מבוא, גוף העבודה, סיכום ומקורות. לעתים מצורפים לעבודה גם נספחים.

שער

על שער העבודה לכלול את הפרטים האלה:

- כותרת העבודה;
- שם הקורס שבמסגרתו נכתבה העבודה;
- שם המדריך או המדריכה;
- שם המחברים, מספר תעודת הזהות שלהם, כתובתם ומספר הטלפון שלהם;
- תאריך הגשת העבודה.

כותרת העבודה מציגה את הרעיון המרכזי של העבודה ואת הסוגיות שבהן היא מתמקדת. אורך אופייני לכותרת הוא עד 12 מילים.

דוגמאות

- נשים במקרא – מובילות או מובלות?
- הנביא עמוס – מהפכן תיאולוגי או נביא חברתי?
- האם הייתה התייחסות מיוחדת לילדים בעת המגפה השחורה באנגליה במאה ה-14?
- מרג'רי קמפ ומאפיני העלייה לרגל הנשית בשלהי ימי הביניים
- חתרנות: לוחמה זעירה ושימוש בתווך תת־קרקעי. מרד בר־כוכבא כמקרה מבחן
- ילודה, אסלאם ומעמד האישה במצרים בתקופת שלטונו של אנואר אל־סאדאת, 1970–1981
- ארגון חזבאללה – זרוע של איראן בלבנון או התפתחות פנימית בקרב השיעים בלבנון?
- יעקב פייטלוביץ' והתפתחות מחקר ביתא ישראל
- מוסר ואסתטיקה במשנתו של תומס ג'פרסון
- הטרידה מאיימת – החקיקה ושינוי התפיסה בחברה האמריקאית

תוכן העניינים

תוכן העניינים של העבודה נועד להציג לקוראים את ראשי הפרקים ואת סדר הדיון בהם, וגם להקל עליהם להתמצא במסמך בקריאה חוזרת או בחיפוש מידע מסוים. תוכן העניינים מפרט את פרקי העבודה ולעתים גם את הסעיפים הראשיים הכלולים בהם, ומציין את מספר העמוד שבו הם מתחילים. ראו לדוגמה את תוכן העניינים של חוברת ההדרכה הזאת. יש למספר את עמודי העבודה. אפשר לעשות זאת אוטומטית במעבד התמלילים כחלק מהכותרת העליונה או התחתונה של העמוד (הכיתוב שליד מספר העמוד). מעבד התמלילים גם מאפשר להכין תוכן עניינים אוטומטי; מספרי העמודים יתעדכנו בכל פעם שישתנה העימוד של הקובץ, ונוסח הכותרות ישתנה לפי התיקונים שתכניסו בכותרות שבגוף העבודה.

מבוא

במבוא עליכם להציג את נושא העבודה, את השיקולים שהביאו אתכם לבחור בו (כלומר מדוע הנושא חשוב), את שאלת המחקר ואת שיטת המחקר שבחרתם כדי לענות עליה.

רצוי לכתוב את המבוא רק לאחר עיון במקורות ובספרות המחקר הרלוונטית, ולאחר שנכתב מִתווה ראשוני לפרקי העבודה. לעתים כדאי להמתין אפילו עד לאחר כתיבת פרק הסיכום.

גוף העבודה

ההבדל בין הסוגים השונים של עבודות סמינריוניות מתבטא בגוף העבודה. יש דגמים רבים לכתיבת עבודות. בסעיף 4.2 נביא דגם של כתיבת עבודה עיונית, הרלוונטי לעבודות הנכתבות במחלקה.

סיכום

בסיכום עליכם להתייחס לשאלת המחקר ולהביא את עיקרי המסקנות שאליהן הגעתם בעבודתכם. על המסקנות לשקף את הנושאים שנידונו בהרחבה בעבודה, ובמידת האפשר להציע כיוונים נוספים להתבוננות ולמחקר. אין להציג בפרק זה רעיונות ונושאים חדשים שלא נידונו בעבודה. הסיכום הוא תמציתי, ולכן אין להיכנס בו לפרטים. היקף פרק זה יהיה בין חצי עמוד לשני עמודים לכל היותר.

רשימת מקורות

פרק 5 בחוברת זו ינחה אתכם לגבי כללי השימוש במקורות שבהם השתמשתם בעבודה, בהערות שוליים וברשימה הביבליוגרפית. **חובה** לצרף רשימה ביבליוגרפית לכל עבודה סמינריונית.

נספחים

מטרת הנספחים היא להביא פירוט נוסף של נושאים הנכללים בעבודה או להציג ביתר הרחבה נתונים ומסמכים שהעבודה מבוססת עליהם.

4.2 עבודה עיונית

עבודה בתחומי הדעת במחלקתנו היא עבודה עיונית. עבודה כזו צריכה לכלול את כל המרכיבים שזכרו בתחילת הפרק: שער, תוכן העניינים, מבוא, גוף העבודה, סיכום, מקורות ולעתים גם נספחים. לעיל נידונו מאפייניו של כל אחד מהמרכיבים האלה, למעט גוף העבודה.

כאמור, ראשי הפרקים של העבודה צריכים להקיף את היבטיה השונים של הסוגיה שהצגתם. יש לארגן את גוף העבודה לפי ראשי הפרקים שהתוויתם. העקרונות שלהלן יסייעו לכם לכתוב את עבודתכם באופן בהיר:

- במהלך הכתיבה יתחלקו ראשי הפרקים שתכנתם לסעיפים ולפסקאות, וכל פסקה לכמה משפטים. שאלו את עצמכם אם כל משפט שאתם כותבים משרת בדרך כלשהי את הפסקה, את הסעיף, את ראש הפרק ואת נושא העבודה בכללותו. יש להימנע מלצטט בעבודה ספרות מחקר שאינה נוגעת ישירות לנושא העבודה, או קטעים ממאמרים או מספרים שאינם רלוונטיים.
- דרך מומלצת לארגן חומרים בתוך פסקאות היא לקשרם להיגד או להצהרה המצויים בפסקה. משפט המפתח של כל פסקה קובע את הטענה המרכזית בה, ושאר המשפטים מתייחסים אל אותה טענה. לעתים אפשר להשתמש במפורש בביטויים ובהיגדים כמו:

"בניגוד ל..."

"לעומת זאת..."

"לדוגמה..."

"דוגמה אחרת היא..."

"הדבר מחזק את טענתו כי..."

"יש ממצאים סותרים ולפיהם..."

"היבט אחר של אותה סוגיה הוא..."

- גם אם אין משתמשים במילות הקישור המחברות בין המשפטים, חשוב (כאמור לעיל) שהקוראים יבינו את הקשר בין האמירות השונות שבפסקה (חיזוק, דוגמה, סתירה).
- בעבודות המשלבות מחקרים ומקורות ראשוניים יש להבחין ביניהם בבירור, כלומר יש להבחין בין התעודות ההיסטוריות עצמן לבין הדיון הביקורתי בהן במחקרים האקדמיים. לעולם אין לצטט מדברי החוקרים מבלי להפנות למחקר שבו הופיעו בהערת שוליים, ולעולם אין להציג את הנחותיהם ועמדותיהם של חוקרים כעובדות. את עמדות החוקרים הציגו במילים שלכם, תוך עיבוד המידע והדגשת הנקודות החשובות.
- הימנעו מכתובה שיפוטית, כגון "מן הראוי היה שפלוני לא יפעל בדרך זו". עם זאת, בסיכום העבודה אפשר להוסיף למסקנות ממד הערכת, ובלבד שיש לו סימוכין עובדתיים בגוף העבודה.

פרק 5

כללי שימוש
במקורות

כל ציטוט או סיכום מדברי אחרים צריך להיות מעוגן בהפניה ביבליוגרפית. ההפניות נחלקות לשני סוגים:

- בגוף העבודה בהערות שוליים;
- ברשימה הביבליוגרפית שבסוף העבודה.

5.1 הפניה לספר בהערות שוליים

על ההפניה לכלול את הפרטים האלה: שם פרטי מלא (אם קשה לבררו – אות ראשונה) ושם משפחה של המחבר (בהערות שוליים יופיע תמיד השם הפרטי לפני שם המשפחה); שם הספר, באותיות **מודגשות** (בעברית ובערבית) או באותיות נטיות (*italic*) (באנגלית ובשפות אירופיות אחרות); מקום ההוצאה ושנת ההוצאה; מספרי עמוד או עמודים (בעברית סדר העמודים צריך להיות מימין לשמאל: 21–25). באנגלית, הקיצור p. מציין עמוד אחד ו- pp. – כמה עמודים. בעברית אפשר להשתמש בקיצור עמ' לציון עמוד אחד וגם כמה עמודים.

שימו לב שבספריות שונות אותו פריט יכול להיות רשום בדרכים שונות; יש להקפיד על רישום הפריטים שעליהם ביססתם את העבודה לפי המוצג בדוגמאות שלהלן בלבד.

דוגמאות

מיכאיל בחטין, **כתבים מאוחרים** (תרגום מרוסית: סרגיי סנדלר), תל אביב 2008, עמ' 35.

שאל ליברמן, **יוונית ויוונית בארץ-ישראל**, ירושלים תשכ"ג, עמ' 17.

ארנסט גלנר, **לאומים ולאומיות** (תרגום מאנגלית: דן דאור), תל אביב 1994, עמ' 43–44.

אלכסנדר המילטון, ג'יימס מדיסון, ג'ון ג'יי, **הפדרליסט** (תרגום: אהרן אמיר), ירושלים 2001, עמ' 50.

Steven Ozment, *Protestants: The Birth of a Revolution*, New York 1993, pp. 14-15.

5.2 הפניה למאמר מתוך ספר בהערת שוליים

על ההפניה לכלול את הפרטים האלה: שם פרטי ושם משפחה של כותב המאמר (בחלק מתחומי הדעת אפשר להסתפק באות הראשונה של השם הפרטי); שם המאמר בין מירכאות; המילה "בתוך:" (ולאחריה נקודתיים; באנגלית: in) ולאחריה שם הספר או המקרא (באותיות מודגשות בעברית ובערבית, או באותיות נטויות באנגלית ובשפות אירופיות); שם העורך או העורכים (שם פרטי ואחריו שם משפחה); המילה "עורך" או "עורכים", ובאנגלית ed. או eds, בסוגריים; מקום הוצאה ושנת הוצאה; מספרי עמוד או עמודים (המדובר כאן הוא בספר שהוא קובץ מאמרים של כותבים שונים).

דוגמאות

משה ויינפלד, "ההיסטוריה בקומראן", בתוך: **מגילות מדבר יהודה - ארבעים שנות מחקר**, מגן ברושי ואחרים (עורכים), ירושלים תשנ"ב, עמ' 160-175.

אביטל וולמן, "אמונה ותבונה: עיון במשנתם של הרמב"ם ושל תומס אקווינס", בתוך: אורה לימור, **בין יהודים לנוצרים**, כרך ד, תל אביב תשנ"ג, עמ' 279-285.

ארנון גוטפלד, "עקרון הפרדת הרשויות ותביעת מרבורי נגד מדיסון", בתוך: **הדמוקרטיה האמריקנית - הממשי, המדומה והכוזב**, ארנון גוטפלד (עורך), תל אביב 2002, עמ' 310-329.

י"ל לוי, "המאבק הפוליטי בין הפרושים לצדוקים בתקופה החשמונאית", בתוך: **פרקים בתולדות ירושלים בימי בית שני**, א' אופנהיימר, א' רפפורט ומ' שטרן (עורכים), ירושלים תשמ"א, עמ' 61-83.

David Ayalon, "The Spread of Islam and the Nubian Dam", in: *The Nile: Histories, Cultures, Myths, Haggai Erlich and Israel Gershoni* (eds.), London 2000, pp. 17-23.

5.3 הפניה למאמר מכתב עת בהערות שוליים

על ההפניה לכלול את הפרטים האלה: שם פרטי ושם משפחה של כותב המאמר; שם המאמר בין מירכאות; שם הכתב עת (באותיות מודגשות בעברית ובערבית, באותיות נטויות באנגלית ובשפות אירופיות אחרות); מספר הגיליון (אם יש), מספר הכרך ומספרי העמודים. באנגלית מציינים את מספר הכרך בעזרת המילה Vol. (קיצור של Volume; כרכים – Vols.). אם מופיעים גם חודש או עונת השנה (כמו סתיו, אביב וכו'), יש לציין זאת בתוך סוגריים בלי פיסוק פנימי, למשל: (אביב 1984).

דוגמאות

אלחנן ריינר, "אין עטרה ואין לה לאן שתשוב: על מקומה של שכונת היהודים בירושלים לאחר התקופה הצלבנית", **קתדרה** 132 (תשס"ט), עמ' 101–130.

אייל נווה, "נשיאים מורמים מעם: מיתוסים של מנהיגות בדמוקרטיה האמריקנית", **זמנים** 49 (סתיו-חורף 1994), עמ' 36–49.

Robert Burns, "Christian-Islamic Confrontation in the west: The Thirteenth Century Dream of Conversation", *American Historical Review*, (1971) 76 pp. 1386-1434.

5.4 הפניה לאנציקלופדיה בהערות שוליים

על ההפניה לכלול את הפרטים האלה: שם פרטי ושם משפחה של כותבי הערך; כותרת הערך (בין מירכאות); שם האנציקלופדיה (באותיות מודגשות בעברית ובערבית, באותיות נטויות באנגלית ובשפות אירופיות אחרות); כרך; מקום ההוצאה לאור ושנת ההוצאה לאור; מספר עמוד או מספרי עמודים. לדוגמה:

רות עמירן ואורנית אילן, "מלחתה, תל (הקטן)", **האנציקלופדיה החדשה לחפירות ארכיאולוגיות בארץ ישראל**, כרך 3, ירושלים 1992, עמ' 951–952.

Joseph Strayer, "Feudalism", *Dictionary of the Middle Ages*, Vol. 5, New York 1985, p. 55.

Mircea Eliade and Lawrence F. Sullivan, "Center of the World", *Encyclopedia of Religion*, Vol. 3, New York 1987, p. 166.

5.5 הפניה לעיתון בהערת שוליים

על ההפניה לכלול את הפרטים האלה: שם פרטי ושם משפחה של הכותבים; שם המאמר או הידיעה (בין מירכאות); שם העיתון (באותיות מודגשות בעברית ובערבית, באותיות נטויות באנגלית ובשפות אירופיות אחרות); יום, חודש ושנה; מספרי העמוד או העמודים. לדוגמה:

צבי בראל, "איך לא חשבו על זה קודם: חומת ההפרדה בבגדאד בין הסונים לשיעים", **הארץ**, 26 באפריל 2007, עמ' 1-2.

Edwin L. James. "Powers to Consider: The Outcome of War", *New York Times*, August 11 1935, p. E3.

Dexter Filkins, "Afghan Overture to Taliban Aggravates Ethnic Tensions", *New York Times*, June 26 2010, pp. 1-2.

5.6 שימוש חוזר באותו מקור

אם רשמתם מקור מסוים פעם אחת, אין צורך לחזור על הפרטים שוב בהמשך העבודה, אלא די בציון המקור בקיצור אך בבהירות. הכללים העיקריים לרישום זה הם כדלקמן: אם ציינתם את המקור באנגלית ואחריו, כשאינן כל הערה המציינת מקור אחר החוצצת ביניהם, אתם רוצים להסתמך שוב על אותו מקור, השתמשו בקיצור *ibid.* (קיצור של המילה הלטינית *ibidem*, שפירושה "באותו מקום"). אם הסתמכתם על אותו עמוד במקור, עליכם לכתוב את הקיצור *ibid.* בלבד (ובעברית: שם). אם התייחסתם לאותו מקור אך לעמוד אחר, עליכם לכתוב את מספר העמוד (למשל: *ibid.*, p. 4).

אין להשתמש בקיצור *ibid.* כאשר בין ההערות מפרידות הפניות למקורות אחרים, אלא רק כאשר האזכורים של אותו מקור הם רצופים. כאשר יש מספר הערות שבהן מוזכר אותו המקור אשר מופרדות בהערות שבהן מצוינים מקורות אחרים, יש להשתמש בנוסח מקוצר של המקור כפי שקבעתם בהערה הראשונה שבה מופיע המקור (למשל, שם המשפחה של המחבר, קיצור כותרת החיבור, עמ'...'). אם אתם משתמשים בכמה מקורות של אותם מחברים, הוסיפו לשם המחברים גם קיצור של כותרת חיבורם.

5.7 רשימה ביבליוגרפית

הרשימה הביבליוגרפית באה בסוף העבודה, והיא נועדה לאפשר לקוראים לזהות ולאתר את המקורות שעליהם הסתמכו כותבי העבודה. כאמור, נוסף לציון המקורות בהערות השוליים, **חובה** עליכם להכין רשימה ביבליוגרפית ולהציגה בסוף העבודה הסמינריונית. שימו לב – ברשימה זו יופיעו **רק** הפריטים הביבליוגרפיים שהופיעו בהערות השוליים, כלומר רק אלה שבהם השתמשתם בעבודה.

בדומה לרישום המקורות בהערות שוליים, גם כאן עליכם לציין את שם המשפחה של המחברים; שמם הפרטי המלא; שם המאמר במרכאות; שם כתב העת או הספר (באותיות מודגשות בעברית ובערבית, באותיות נטויות באנגלית ובשפות אירופיות אחרות); מספר הגיליון, מספר הכרך והעמודים. ההבדל הוא שברשימה הביבליוגרפית שבסוף העבודה המקורות מוצגים לפי סדר הא"ב, ולכן יש לציין קודם את שם המשפחה של המחבר, ואחריו את שמו הפרטי.

הציגו את כל המקורות בעברית לפי סדר הא"ב, ולאחריהם את המקורות הלועזיים שבהם השתמשתם לפי סדר הא"ב.

סדר המקורות

המקורות יירשמו בסדר אלפביתי על פי שם המשפחה. אם האות הראשונה בשמותיהם של כמה כותבים זהה נקבע סדר ההופעה על פי האות השנייה, וכן הלאה.

אם מופיעים ברשימה מקורות אחדים של אותו כותב יש לסדרם לפי שנת הפרסום, בסדר עולה (מהמוקדם למאוחר).

אם מופיעים ברשימה מקורות אחדים של אותו כותב, שמקצתם כתב בעצמו ומקצתם בשיתוף עם עמיתים, המקורות הנושאים את שמו כמחבר יחיד יופיעו ראשונים.

מקורות שונים מאת אותו כותב ראשון, בשיתוף עם עמיתים שונים, יש לסדר בסדר אלפביתי לפי המחבר השני. אם גם הכותב השני זהה יש לסדרם לפי הכותב השלישי, וכן הלאה.

מקורות מאת אותו מחבר שראו אור באותה שנה יופיעו בסדר אלפביתי לפי האות הראשונה של כותרת החיבור.

מקורות שחיברו כותבים שונים בעלי שמות משפחה זהים יופיעו בסדר אלפביתי לפי האותיות הראשונות של שמותיהם הפרטיים.

פרק 6

**ביקורת עצמית
של העבודה**

6.1 משמעותה של כתיבה עצמאית

כתיבת עבודה אקדמית היא אחת מצורות הלימוד החשובות ביותר. כתיבת עבודה סמינריונית היא אולי החשובה מכולן, בהיותה ביטוי ממצה ליכולת החשיבה והניתוח, לכישורי הלמידה ולכישרון הניסוח של מחבריה. מובן, אם כן, שהכתיבה חייבת להיות יצירה עצמית של הסטודנטים, ולשקף את יכולותיהם. הדברים להלן אינם כוללים הנחיות להכנת עבודה, אלא מגדירים מהי עבודה עצמית ובאיזה אופן היא יכולה להיסמך על דברים שנכתבו בידי אחרים. העקרונות האלה מוצגים בחוברת זו, אבל הניסיון מלמד שלא תמיד הדברים נהירים ושלא כולם מודעים להם במלואם. ההסברים כאן באים להבהיר את מה שאולי אינו ברור דיו בכתיבת עבודות אקדמיות, סמינריוניות ואחרות.

1. העבודה כולה חייבת להיות יצירתם העצמאית של הסטודנטים. היא אמורה, כמובן, להתבסס על ספרים, מאמרים ומחקרים שפורסמו או לא פורסמו, ועל מקורות נוספים. אולם ארגון העבודה על פי פרקים וסעיפים, עיבוד הממצאים וניתוחם, וכמובן עצם הניסוח, חייבים להתבצע על ידי הסטודנטים עצמם. **הן המבנה, הן עיקרי הדיון, והן אופן הצגת הדברים צריכים לשקף את יכולותיהם של הכותבים, ולא להוות אימוץ ישיר של דברים שהופיעו במקור אחר.**

2. **העבודה צריכה להיכתב בשפתם של הסטודנטים.** פירוש הדבר הוא שאין להעתיק לתוכה חלקים נרחבים ממקור כלשהו, בין שפורסם ובין שלא. יש להציג ממצאים מחקריים ועמדות של חוקרים רק במילים שלכם ("פרפראזה"). מותר, רצוי ולעתים אף חיוני לצטט קטעים ממקורות ראשוניים או ממחקרים, אך ציטוטים כאלה חייבים להיעשות במידה סבירה ורק כאשר הם נחוצים לצורך הדיון. רק לעתים רחוקות יש הצדקה לצטט יותר מפסקה קצרה (או חלק מפסקה) הלקוחה ממקור קודם, ורק כאשר אתם סבורים שהציטוט נחוץ לדיון המרכזי (להמחשת היבט חשוב או להצגת עמדה היסטוריוגרפית למשל). חשוב לזכור בעת העיסוק במלאכת הכתיבה את הכלל של יצירה עצמאית, כמפורט בסעיף 1.

3. כאשר מופיעים בעבודה דברים שנלקחו כלשונם ממקורות אחרים, יש להצביע במפורש על החלקים הללו ולהבהיר היכן מתחיל הקטע המצוטט והיכן הוא מסתיים. זאת על ידי הכנסת ציטוטים לתוך מירכאות ומתן הפניה מדויקת למקור שממנו נלקחו, על פי הכללים המקובלים. הדבר אמור לגבי פסקאות שלמות,

משפטים בודדים ואפילו חלקי משפטים. לקוראים צריך להיות ברור בכל נקודה לאורך העבודה מה נאמר על ידי המחברים ומה נלקח ממקור אחר, ואחריות הכותבים היא להבהיר זאת.

שימו לב:

ציטוט "ארוך" מקובל ורצוי להציג כפסקה נפרדת ומוזחת.

6.2 חזרה על שלבי העבודה

- בחירת הנושא
- קריאה ראשונית
- הגדרת הבעיה
- הבהרת הנחיות והגדרות
- התוויית ראשי פרקים
- הכנת הביבליוגרפיה
- איסוף החומר
- כתיבת טיוטה ראשונית
- כתיבת נוסח החיבור
- השלמת חלקי החיבור
- עריכה
- הגהה

מק"ט 301135075